Tanulás

Luther asztalától az Erasmus-programig

>>> AZ EVANGÉLIKUS ROMA SZAKKOLLÉGIUM DIÁKJAI
A nyíregyházi intézmény 2011 óta támogatja és képzi a hátrányos helyzetű egyetemi hallgatókat

Pest híres Fasori gimnáziuma Pecz Samu evangélikus műegyetemi tanár tervei alapján épült, 1904 óta szolgálja az evangélikus hagyományoknak megfelelően magas szintű oktatást.

A reformáció ugyanis nemcsak egyházi, hanem oktatási és művelődési projekt is volt. Magyarország esetében ez különösen érvényes, Wittenbergbe jelentős számú magyarországi diák járt, akik hazahozták a reformált tant. Különösen Melanchthonnal volt sokaknak kapcsolata, így például Dévai Bíró Mátyásnak („magyar Luther”), illetve Leonhard Stöckel bártfai rektornak (*praeceptor Hungariae*).

A reformáció terjedésében különösen aktív szerepet játszó magyarországi német polgárság a királyi városok latin iskoláit melanchthoni mintákra evangélikus gimnáziumokká fejlesztette. Sopron, Pozsony (Bratislava, Szlovákia), Selmecbánya (Banská Štiavnica, Szlovákia), Késmárk (Kežmarok, Szlovákia), Lőcse (Levoča, Szlovákia) gimnáziumát líceumnak, Eperjesét (Prešov, Szlovákia) pedig kollégiumnak nevezték. A 17. század utolsó harmadában felerősödő, Habsburgok támogatta ellenreformáció akadályozni próbálta, hogy az evangélikus iskolákban felsőbb tudományokat is tanítsanak. Az 1781-es türelmi rendelet után azonban újra fejlődésnek indultak az evangélikus líceumok, ahol felsőbb filozófiai, teológiai és jogi tudományokat is oktattak.

Az ország központjává fejlődő Pesten 1823-tól indult meg az evangélikus gimnázium, mely először a Deák téren, a 20. század elejétől a Városligeti fasorban működött. Magas színvonala miatt más felekezetűek, például sok zsidó származású is látogatta. Ide járt például Herzl Tivadar, aki később bécsi újságíróként a cionista mozgalom alapítója lett. A 20. század első felében a fizika és matematika oktatás különösen magas szintet ért el. A volt diákok közül ketten, Wigner Jenő fizikus és Harsányi János közgazdász Nobel-díjas lett, de itt tanult Neumann János, a neves matematikus is.

A lányoktatás nőnevelő intézetekben, a két világháború között a Deák téren már gimnáziumi szinten folyt.

1948-ban a kommunista hatalom 353 népiskolát (általános iskolát), 10 középiskolát, 1 jogakadémiát, 3 tanítóképzőt és 13 internátust államosított. A rendszerváltás óta az evangélikus egyház újraépíti iskolarendszerét, ma már 15 gimnáziumot tart fenn. Teológiánk nemzetközi projektekben és külföldi ösztöndíj-programokban vesz részt.

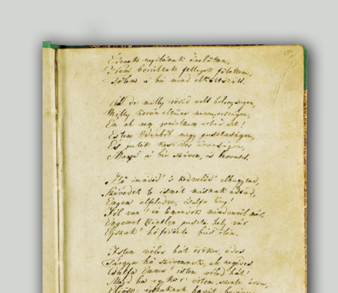

>>> A LEGISMERTEBB MAGYAR KÖLTŐ, PETŐFI SÁNDOR ELSŐ ISMERT VERSKÉZIRATA (1838)
A bejegyzés a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica, Szlovákia) evangélikus líceum aranykönyvében maradt fenn

>>> „TANÍTVÁNYOK VAGYUNK”
Az MEE Reformációi Emlékbizottsága plakátját 2015-ben Csikós Erika, a békéscsabai evangélikus művészeti iskola diákja tervezte

>>> FASORI GIMNÁZIUM (1904)
A világhírű, modern és toleráns szellemiségű iskola Nobel-díjasokat, tudósokat adott a világnak és lelkészeket az egyháznak

Kultúra

Az első magyar nyelvtantól a számítógépig

Budapest, sőt egész Magyarország egyik legismertebb turistalátványossága, az UNESCO világörökség része a Halászbástya és a Mátyás-templom. Mindkét épület a 20. század elején a jeles evangélikus építész, Schulek Frigyes tervei alapján épült, illetve nyerte el mai formáját. Számos olyan evangélikus építészt ismerünk, akiknek munkái meghatározzák Magyarország városainak arculatát.

A gazdag evangélikus kultúra alapja az anyanyelv és az oktatás volt. Az első, Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű könyvet – az Újszövetség fordítását – és az első magyar nyelvtant a humanista elkötelezettségű tudósnak, Sylvester Jánosnak köszönhetjük. A 16–17. század énekköltői, verselő kegyes asszonyai, a nemzeti ébredés szlovák és magyar irodalmárai, valamint a 20. század lírájának és prózájának művelői között is meghatározó az evangélikusok jelenléte. Az evangélikus egyházművészet korai darabjainak jó részét a történelem viharai semmisítették meg, később anyagi erő híján kevés lehetőség volt igazán maradandó alkotások létrehozására.

A természettudományos gondolkodás a pietizmus idejétől kezdve nyert teret az evangélikus iskolákban. Bél Mátyás a hallei oktatási és kutatási módszereket felhasználva honosított meg új tudományágakat és modern iskolarendszert Magyarországon. A 19-20. század orvostudományának megújítói között feltűnően sok evangélikust találunk. A 20. század első évtizedeinek egyik legjobb európai gimnáziuma a „Fasor”, a budapesti evangélikusok iskolája volt. Elkötelezett evangélikus tanárok neveltek itt Nobel-díjas tudósokat. A 20. század második felének legjelentősebb természettudósa, a hitét a diktatúrában is gyakorló és megvalló Szentágothai János az agykutatásban alkotott maradandót.

A kultúrprotestantizmus kiüresíti a vallást, azonban a kultúra megtagadása nem vezet élő hithez. A kisebbségben élő magyarországi evangélikusok identitását erősíti, hogy intézményeik és kiemelkedő személyiségeik révén nyomot hagytak környezetükön.

>>> SYLVESTER JÁNOS ÚJSZÖVETSÉG-FORDÍTÁSÁNAK CÍMLAPJA (1541)

>>> SZENTÁGOTHAI JÁNOS (1912–1994)
Orvos, agykutató

>>> MÁTYÁS- (NAGYBOLDOGASSZONY-) TEMPLOM, BUDAPEST (ÁTÉPÍTÉS: SCHULEK FRIGYES, 1874–1896)
Nádler Róbert akvarellje (1899)

>>> JÁN KOLLÁR (1793–1852)
A „szláv Goethének” is nevezett szlovák evangélikus lelkész és költő harminc évig szolgált a pesti gyülekezetben

Élet

Hétköznapok és ünnepek

A nagyvázsonyi (Veszprém megye) kelengyeládára a családi életet megújító „példakép házaspár”, Luther és Bora Katalin portréja közé a Habsburg címerállatát festették. Különös lehet, hogy egy magyar anyanyelvű, kisnemesi gyökerű közösségben született ez a tárgy. Csak feltételezzük, hogy az evangélikus identitás nyomatékosításán túl valami állampolgári öntudatot is kifejeztek vele, amely a monarchia fénykorában, a magyarországi gazdasági fellendülés idején talán nem meglepő.

>>> HÍMZETT MINTAKENDŐ CSALÁDI ESEMÉNYEKKEL (1895–1910)
Harta, német nemzetiségi tájház

„Isten velünk!” Ezzel a sóhajjal emeltek kalapot egykor a cinkotai férfiak, ha harangszót hallottak. A hit, a vallásosság a hagyományos társadalomban, nemcsak mint örökség volt jelen, hanem az élet minden területét átszőtte, leglháthatóbban az életfordulókat.

A keresztelőhöz kapcsolt egyházkelés – az édesanya megáldása – a zsidó tisztulási rítus utódja. A konfirmáció Magyarországon a 18. század közepétől terjedt el. Benne egyesül az oktatás, a vizsga és a befogadás a felnőtt közösségbe, ennek tájanként különféle látható jelei voltak. Az esküvő liturgikus ünnepét a lánykérés és a lakodalom hosszan tartó szokásfüzére övezte. A halottbúcsúztatás minden mozzanata – még a paraliturgikus virrasztás is – vallásos tartalmú. A temetői szertartás utáni tor a megbékélés alkalma.

A mindennapi imádság és az asztali áldás mellett a – különösen a kenyér előteremtésével kapcsolatos – nagy munkákat imával kezdték az emberek. Tudták: a megbecsült, Istennek tetsző munka és a tiszta élet a fellendülés alapja. A weberi „protestáns etika” útja azonban itt egészen más, mint Nyugat-Európában, hiszen a reformált közösségek megmaradtak a rendi társadalom keretein belül. Így a legkomolyabb újítók, például Tessedik Sámuel lelkész tevékenysége is elszigetelődött maradt.

A kapitalista vállalkozók a 19. században jelentek meg. Az értelmiség mellett az iparosok is járták Európát, és hazatérve meghonosították az új találmányokat, termelési módszereket, és kreatív vállalkozókként, sikeres gyáriparosokként tudták támogatni egyházukat.

>>> SZENT BIBLIA (POZSONY, 1776)
A családok számtalan esetben így jegyezték fel a legfontosabb eseményeket, ezzel a szent hagyomány mellett az első családtörténeteket adták utódaik kezébe

>>> KELENGYELÁDA (NAGYVÁZSONY, 1889)
NÉPRAJZI MÚZEUM, BUDAPEST

>>> KEHELY ÉS PATÉNA (HECKENAST MIHÁLY, SOPRON, 1789)
A híres polgárcsaládban ötvöst, lelkészt, nyomdászt, könyvkereskedőt találhatunk

Gondoskodás

Főúri mecénásoktól a civil kezdeményezésekig

Telekiné Roth Johanna temetésén „az áldott lelkű nagyasszony nemes alakját” idézi fel a beszéd szerzője. A Nógrád megyei nagybirtokos hölgy nemcsak személyes környezetében volt adakozó, nemcsak templomépítéseket támogatott nagylelkű adományaival, hanem akkora alapítványt tett teológushallgatók támogatására, amelyből közel száz éven át tanulhattak a szegényebbek.

De nem ő volt az egyetlen! Mások mellett a katolikus József nádor feleségének, Mária Dorottyának sokat köszönhet a főváros: mind a budai, mind a pesti evangélikus templom felépítésében jelentős szerepe volt. Az 1848–49-es szabadságharc leverése után közbenjárt a bebörtönzött lelkészekért, felkarolta az evangélikus intézményeket a fővárosban, támogatott számos szociális tevékenységet.

A 19. század végére a városi gyülekezetek többségében – egyleti formában – folyt humanitárius munka. A kapitalizmus veszteseit a segélyezés mellett óvodák, napközik, munkásotthonok fenntartásával karolták fel. Az egyletek betiltása (1949) az egyik leghatásosabb lépés volt a virágzó egyházi élet elsorvasztására és az egyház társadalmi beágyazottságának megszüntetésére.

Német hatásra jelentek meg a diakonissza egyesületek Magyarországon, amelyek a protestáns egyházak szociális és belmissziói munkáját támogatták sokrétű szolgálatukkal. Mai értelemben önkéntesként dolgoztak. A legjelentősebb evangélikus diakonissza egyesület a Fébé (1924). Tagjai ápolóként szolgáltak, leánynépfőiskolát működtettek, árvaházakat, leányinternátusokat, üdülőket tartottak fenn. Saját nyomdájuk és kiadójuk volt. A vészkorszak idején Sztehlo Gábor embermentő munkájának segítői voltak. A Fébét a kommunista államhatalom 1951-ben oszlatta fel.

A pártállam idején az egyház egyetlen megtűrt tevékenysége a diakónia volt, ehhez az ideológiai hátteret a Káldy püspök féle diakóniai teológia teremtette meg.

A rendszerváltás után kapott új erőre a civil szféra. Gyülekezetek sorra alapítottak szociális intézményeket, és 1988-ban megalakult a Mevisz. Az önkéntes munkán alapuló szervezet egyik fő tevékenysége a fogyatékkal élők támogatása.

>>> ROTH JOHANNA PORTRÉJA (1800 KÖRÜL)

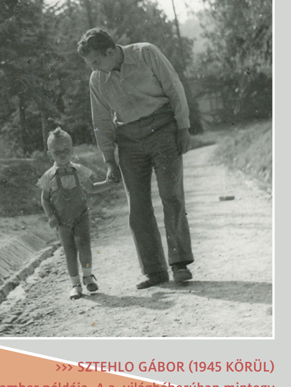

>>> SZTEHLO GÁBOR (1945 KÖRÜL)
A lelkész az előítélet nélküli ember példája. A 2. világháborúban mintegy 2000 zsidó – közte 1600 gyermek – életét mentette meg, a háború után a csellengőknek, árváknak adott otthont, az államosítás után pedig fogyatékkal élők és kitelepítettek lettek a gyámolítottjai.

>>> MŰTŐ A FÉBÉ DIAKONISSZÁK ANYAHÁZÁBAN (1930-as évek)

>>> PASSIÓ ELŐADÁS (2010-ES ÉVEK)
A Mevisz mozgássérült pártfogoltjai évente utaznak passiójátékukkal az országban.

Reformáció 500 Emlékbizottság · 500 reformáció · Magyarországi Evangélikus Egyház · 2017 Luther Reformáció 500

FABINY TIBOR

LUTHER MÁRTON VÉGRENDELETE

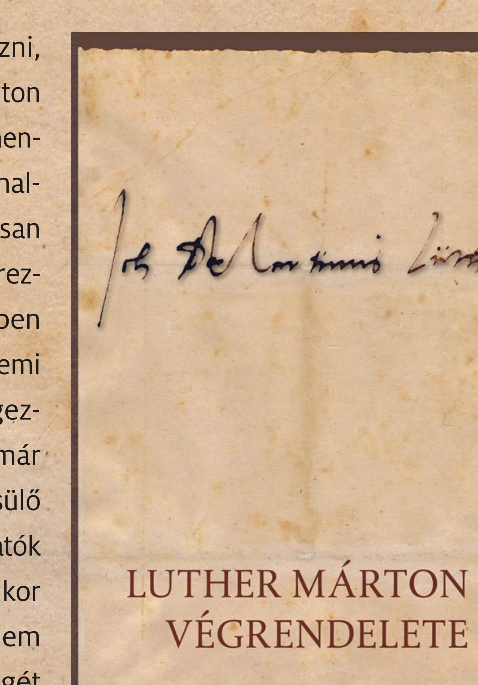

Aligha lehet azon csodálkozni, hogy a reformátor Luther Márton fontosnak érezte, hogy testamentumot írjon. Az 1537-es schmalkaldeni találkozó idején súlyosan megbetegedett, ezért úgy érezte, végrendelkeznie kell. Ebben az iratban főleg a maga szellemi örökségét próbálta összegezni. Öt évvel később egy immár magánvégrendeletnek minősülő újabb testamentumot írt. Kutatók újra és újra kiemelik, hogy a kor jogszokásával ellentétben nem gyermekeit, hanem feleségét nevezi meg örökösének. Az 1542 vízkeresztjén íródott dokumentum súlyát és egyháztörténeti jelentőségét növeli, hogy azt Luther három közvetlen munkatársa, Philipp Melanchthon, Johannes Bugenhagen és Caspar Cruciger hitelesítette.

Nem sejtették, hogy a vízkereszti testamentum majdan egy gyűjtő, báró Jankovich Miklós jóvoltából Magyarországra kerül, és idővel az evangélikus egyház tulajdona lesz.

Ennek a végrendeletnek a keletkezési körülményeit, tartalmát és utóéletét írta meg népszerű formában Fabiny Tibor egyháztörténész. Az Evangélikus Országos Múzeum megálmodójaként és első igazgatójaként sokat tett a becses dokumentum közkinccsé válása érdekében, a szép kiállítású könyv pedig Luther születésének 1983-as félezredes évfordulója alkalmából jelenhetett meg. A korábbi kiadások idővel elfogytak, így a Magyarországi Evangélikus Egyház Reformációi Emlékbizottsága úgy döntött, hogy azt újra megjelenteti. A képanyag jelentős mértékben megújult.

A reformáció hagyományainak megfelelően szeretnénk jobban jelen lenni a tudományos közéletben és a társadalomban. Mindenekelőtt szeretnénk az evangélikus iskolák és főképpen a gyülekezetek lelki és szellemi megelevenedéséhez hozzájárulni, őket értékes kiadványokkal ellátni. Ennek jegyében évről évre újabb kötetet jelentetünk meg a Luther válogatott művei sorozat keretében. Ebbe a sorba illeszkedik ennek a könyvnek az újrakiadása is.

3990 Ft / 104 oldal / keménytáblás
(a kiadvány német nyelven is megvásárolható)
www.kutherkiado.hu | bolt.lutheran.hu

Magyarországi evangélikusok

Tíz tárgy – tíz történet

- **1520-as évek** – A reformáció tanainak megjelenése Magyarországon.
- **1525** – Törvény a lutheránus eretnekek megégetéséről.
- **1526** – A törökök ellen elvesztett mohácsi csata következtében összeomlott az államszervezet, és életét veszítette a püspökök nagyobb része is.
- **1531** – Hazatért Wittenbergből Dévai Bíró Mátyás, az első ismert magyar reformátor.
- **1541** – Megjelent Sárvár-Újszigeten az első magyar Újszövetség-fordítás, Sylvester János munkája. A török elfoglalta Budát, és az ország három részre (Királyi Magyarország, Erdélyi Fejedelemség, Török hódoltság) szakadt.
- **1545** – Erdődi (ma: Ardud, Románia) hitvallás: az első magyarországi evangélikus hitvallási irat.
- **1555** – Megalakult a wittenbergi magyar coetus (idővel egyre inkább a svájci reformáció követői voltak a tagjai).
- **1591** – Csepregi kollokvium: a református és evangélikus irány kettévált.
- **1606** – A Bocskai István erdélyi fejedelem által vezetett rendi felkelést lezáró bécsi béke biztosította a szabad vallásgyakorlatot – 1608-ban törvény is szentesítette.
- **1610** – A zsolnai (ma: Žilina, Szlovákia) zsinaton létrejött az első regionális evangélikus egyházszervezet.
- **1616** – Pázmány Péter lett az esztergomi érsek. A főúri családok rekatolizálása révén sok helyen elűzték az evangélikus prédikátorokat.
- **1671** – Az ekkor kezdődő „gyászévtized” során kísérlet történt a protestáns egyházak teljes felszámolására. Törvényszéki eljárások végén tömegesen térítették át, illetve kényszerítették száműzetésbe a prédikátorokat.
- **1681** – A soproni országgyűlésen engedélyezték a protestánsok számára a magán vallásgyakorlatot, nyilvános istentiszteletet azonban csak a törvény által meghatározott néhány településen – az ún. artikuláris helyeken, városokban és várakban – lehetett tartani.
- **1686** – Buda felszabadulása után az ország legnagyobb részéről kiűzték a törököket.
- **1707** – Rózsahegyi (ma: Ružomberok, Szlovákia) zsinat. A II. Rákóczi Ferenc rendi felkelése (1703–1711) alatt összeült zsinat alakította ki az egyházszervezetet a töröktől visszafoglalt országrészben.
- **1731** – Carolina Resolutio: IV. Károly rendelete szabályozta a protestáns vallásgyakorlatot. Megtiltotta gyülekezetek alapítását és a hivatalviselést a protestánsok számára.
- **1735** – Megjelent Bél Mátyás országleíró munkájának (*Notitia Hungariae...*) első kötete. Bél Mátyás és más lelkészek megújították a gyülekezeti munkát, fordítottak és könyveket írtak a pietizmus szellemében.
- **1751** – A katolikus kápolna felszentelése miatt véres zavargások törtek ki az artikuláris templommal bíró Vadosfán. A lelkészt és több falusit, férfiakat és nőket egyaránt, súlyos büntetésre ítélték.
- **1758** – Megválasztották az első egyetemes felügyelőt, báró Zay Pétert.
- **1760** – A veszprémi katolikus püspök egyházlátogatásai alkalmával sorra számolta fel a megmaradt evangélikus gyülekezeteket. Az uralkodó, Mária Terézia utasította Padányi Biró Mártont a törvények betartására.
- **1781** – II. József türelmi rendelete korlátozásokkal ugyan, de engedélyezte a templomépítést. Tíz év alatt 200 új anyagyülekezet alakult.
- **1791** – Pesten zsinatot tartottak az egyházi törvények egységesítésére. A határozatokat az uralkodó nem hagyta jóvá, így azok jogilag érvénytelenek maradtak.
- **1840** – A vegyesházasságok körüli nézeteltérések az országos politika részévé váltak.
- **1842** – A pesti protestáns lelkészek szerkesztésében elindult az első, országos protestáns egyházi hetilap. A reformátusokkal való unió terve és a magyarosítás miatt éles konfliktusok alakultak ki a többségi szlovák és kisebbségi magyar nyelvű evangélikusok között.
- **1848** – A huszadik törvénycikk kimondta a bevett felekezetek teljes egyenlőségét.
- **1849** – A szabadságharc utáni megtorlás részeként az evangélikus püspököket lemondatták, többüket hadbíróság elé állították, és betiltották a világiak részvételét az egyházkormányzatban. A helyzet 1860-ra konszolidálódott.
- **1859** – Protestáns pátens. A bécsi kormány által rendeletileg bevezetni tervezett, német mintájú egyházkormányzati rendszert a tiltakozások miatt nyolc hónap múlva vissza kellett vonni. A pátens elfogadása 1867-ig lényegében egyházszakadást okozott az evangélikusok között.
- **1891** – Három éven át tartó zsinat vette kezdetét. Az egyházigazgatás átalakítása a szlovák nemzeti törekvések visszaszorítását is célozta.
- **1904** – Megalakult a legnagyobb egyházkerület belmissziói bizottsága.
- **1904** – Átadták a világhírűvé vált fasori gimnázium épületét.
- **1920** – A világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében a hagyományos evangélikus iskolaközpontok nagyobb része (Pozsony, Eperjes, ma: Bratislava, Prešov, Szlovákia) az új országhatárokon kívülre került, ahogy az egyház tagjainak kétharmada is.
- **1924** – Megalakult a Fébé Diakonissza Egyesület.
- **1939** – Turóczy Zoltán püspökké választásával az ébredési mozgalom jeles személyisége került vezető pozícióba.
- **1944** – A német birodalmi egyház megpróbálta a német nyelvű gyülekezeteket közvetlenül magához csatolni, de a törekvés az egyházvezetés ellenállásán meghiúsult. Az evangélikus egyház vezetői sem szólaltak fel nyilvánosan a zsidók deportálása ellen, ám sok lelkész és egyháztag élete kockáztatásával, aktívan vett részt az üldözöttek mentésében.
- **1948** – A kommunista államvezetés egyezmény aláírására kényszerítette az egyházakat. Az iskolák államosítása és az egyház függetlensége érdekében fellépő Ordass Lajos püspököt koncepciós perben elítélték.
- **1952** – A két utolsó (budapesti) evangélikus iskolát is államosították.
- **1956** – A forradalom ideje alatt visszatértek a politikai okokból elmozdított püspökök, Turóczy Zoltán és Ordass Lajos, valamint más egyházi vezetők és lelkészek.
- **1958** – A forradalom alatt és után fellendült egyházi életet a megerősödő politikai vezetés újra ellehetetlenítette. Ordass Lajost ismét elmozdították, és eltiltották az egyházi szolgálattól.
- **1984** – Az egyház és az állam közti „jó viszony”, valamint a magyarországi evangélikusok nemzetközi elismertségének demonstrálására Budapesten rendezték meg a Lutheránus Világszövetség nagygyűlését. A politikai enyhülés csak nagyon korlátozottan jelent meg az egyházon belül.
- **1988** – Megalakul a Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség (Mevisz).
- **1989** – Első egyházi gimnáziumként visszakerül az evangélikusokhoz a fasori gimnázium (Budapest).
- **1990** – A rendszerváltás után kibővültek az egyházi szolgálat lehetőségei – diakóniai intézmények alakultak és bővültek, iskolák nyitották meg kapuikat, új templomok épültek.
- **2001** – Újjáalakul az egyházi igazgatás, harmadik egyházkerületként létrejön a dunántúli.
- **2005** – Megkezdi munkáját a közelmúlt kutatásával foglalkozó tényfeltáró bizottság.

Evangélikusok Magyarországon 2017-ben

AZ EGYHÁZTAGOK SZÁMA: 215.000 (2011); a lakosság 2,2 százaléka.
AZ EGYHÁZ SZERVEZETE: 3 egyházkerület, 16 egyházmegye, 252 gyülekezet
OKTATÁS: 65 oktatási intézmény: 1 egyetem, 4 kollégium, 15 középiskola, 18 általános iskola, 27 óvoda
DIAKÓNIA: 30 intézményben folyik az idősek, mozgássérültek, fogyatékkal élők és a családjukban veszélyeztetettek bentlakásos ellátása
KÖZGYŰJTEMÉNYEK: 1 országos gyűjtemény (Evangélikus Országos Gyűjtemény – Levéltár, Könyvtár és Múzeum), 6 nyilvános magánlevéltár, 5 muzeális könyvtár, 1 tematikus múzeum

TÍZ TÁRGY – TÍZ TÖRTÉNET
Az Evangélikus Országos Gyűjtemény kiállítása
Támogatók: Emberi Erőforrások Minisztériuma Reformáció Emlékbizottság, Magyarországi Evangélikus Egyház Reformációi Emlékbizottság
Szövegek és szerkesztés: Czenthe Miklós, Csepregi Zoltán, Ecsedi Zsuzsanna, Harmati Béla László, Hubert Gabriella, Kertész Botond, Zászkaliczky Zsuzsanna
Grafika és tipográfia: Rezessy Szabolcs
Számítógépes alkalmazás: Hajdu Gáspár
Nyomdai munka: Triangle Hungária Kft.

Magyar napok Wittenbergben

Wittenberg
2017. augusztus 24–27.

Program

Augusztus 24., csütörtök

19.00 Nyitóest – Luther-ház *(Collegienstraße 54)*
Köszöntőt mond Gáncs Péter, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke, dr. Rainer Haseloff, Sachsen-Anhalt miniszterelnöke, valamint dr. Stefan Rhein, a Stiftung Luthergedenkstätten elnöke.
Balog Zoltán emberi erőforrás miniszter, a Reformáció Emlékbizottság ügyvezető elnöke: Reformáció – Magyarország – Európa
Prőhle Gergely: Mit jelent számunkra Luther végrendelete ma?
Egyházi fogadás a Luther-ház udvarán

Augusztus 25., péntek

10.00 Városnézés 1 (wittenbergi séta és Luther-ház) Makoviczky Gyulával és dr. Makovitzky Józseffel

10.00 – 17.00 Tudományos teológiai konferencia német nyelven – Colleg Wittenberg *(Jüdenstraße 8)*: „Der evangelische Pfarrer – zur Sozialgeschichte eines Standes: Beispiele aus Deutschland und Ungarn"
9.45 Uhr – Begrüßung
10.00 Uhr – Schorn-Schütte, Luise (Frankfurt am Main): Evangelische Pfarrer als Bürger: sozial- und konfessionsgeschichtliche Aspekte eines europäischen Themas
11.00 – Asche, Matthias: Stipendienwesen als Grundlage für ungarische Studienperegrination
11.45 Uhr – Kowalská, Eva (Bratislava): „Die Rolle der luth. Pfarrer bei der Verbürgerlichung, kulturellen Behauptung und nationalen Erweckung der Slowaken (17-19. Jh.)"
13.00 Uhr – Mittagessen
14.00 Uhr – Ősz Előd (Klausenburg): Soziale Herkunft und Stand der Pfarrer in Siebenbürgen: ungarische Reformierte und sächsische Lutheraner im Vergleich
15.00 Uhr – Kertész Botond (Budapest): Der Weg zur Ordination in Transdanubien im 19. Jh.: lutherische und reformierte Autobiographien im Vergleich
15.45 Uhr – Ugrai János (Miskolc): Zum Priester und Professor werden: das nordostungarische reformierte Beispiel in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts.

12.00 Városnézés 2 (wittenbergi séta és Luther-ház) Makoviczky Gyulával és dr. Makovitzky Józseffel

14:00 A Soltvadkerti Kossuth Lajos Evangélikus Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola néptánc műsora – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

15:00 A Soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium és Kollégium színi előadása – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

15.00 Városnézés 3 (wittenbergi séta és Luther-ház) Makoviczky Gyulával és dr. Makoviczky Józseffel

16:00 A Mezőberényi Petőfi Sándor Evangélikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium zenés irodalmi műsora – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

17:00 Diakónia / Installáció – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

17:30 Evangélikus motorosok érkezése a *Stadtkirche* elé

18.00 Esti orgonakoncert a városi templomban *(Stadtkirche, Kirchplatz, Wittenberg)* Közreműködik: Fassang László orgonaművész

19.30 Vacsora a dómsátorban *(Domzelt)*, a Luther-kert *(Luthergarten)* magyar standján. Zenél a Közel zenekar.

Augusztus 26., szombat

9.00 Városnézés 4 (wittenbergi séta és Melanchton-ház) Makoviczky Gyulával és dr. Makovitzky Józseffel

10:00 Luther-játék-bemutató – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

11:00 A Soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium és Kollégium színi előadása – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

11.30 Dévai Bíró Mátyás, Stöckel Lénárt és Sylvester János emléktáblájának elhelyezése a *Leucorea (egyetem)* és a *Schloßstraße 15* épületén

13.00 Városnézés 5 (wittenbergi séta és Melanchthon-ház) Makoviczky Gyulával és dr. Makovitzky Józseffel

EGYÉB PROGRAMLEHETŐSÉGEK

EKD világkiállításon való részvétel. https://r2017.org/weltausstellung-reformation. A világkiállítás belépődíjas, a meghívottak részére 2 napos belépőt biztosítunk.

A magyar evangélikus tulajdonban levő eredeti Luther-végrendelet megtekintése az Augusteumban. Belépőköteles, csoportjegy kérhető és interneten/telefonon is foglalható, további információ: https://www.martinluther.de/de/besuch/sonderausstellungen/luther-95-schaetze-95-menschen

A Melanchthon-ház megtekintése. Belépőköteles, csoportjegy kérhető, interneten is foglalható, további információ: https://www.martinluther.de/de/besuch/information-service.

14:00 A Luther-rajzfilm német szinkronváltozatának (2 epizód) bemutatása a wittenbergi Centralkino moziban *(Sternstraße 12–13)*, valamint német nyelvű beszélgetés dr. Fabiny Tamás püspökkel, a rajzfilm fővédnökével és Richly Zsolt rendezővel. Moderál: Norbert Denecke egyházfőtanácsos. Ezután megtekinthető az 1927-ben készült Luther-némafilm, az élő zenét Fassang László biztosítja.

14:00 A Mezőberényi Petőfi Sándor Evangélikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium zenés irodalmi műsora – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

15:00 A Soltvadkerti Kossuth Lajos Evangélikus Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola néptánc műsora – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

16:00 Diakónia / Installáció – Dómsátor *(Domzelt, Luthergarten)*

17:30 Jeszenszky Péter futó megérkezése a *Rathaus* elé

18.30 A Magyar Állam fogadása a városházán (zártkörű, az állami Reformáció Emlékbizottság az érintettek számára külön meghívót küld). A fogadáson az ünnepi beszédet dr. Trócsányi László igazságügyi miniszter tartja.

18.30 Párhuzamosan: vacsora a dómsátorban a magyar standon sörbemutatóval. Népzene, néptánc a Hettyenfütty zenekarral.

Augusztus 27., vasárnap

10.00 Kétnyelvű (magyar-német) istentisztelet a vártemplomban közösen a német gyülekezettel *(Schlosskirche, Schlossplatz 1)*
Igét hirdet dr. Fabiny Tamás püspök
Ezt követően szerény ebéd és búcsúzás a *Colleg Wittenberg* udvarán és a kávézóban

13.00 Hazaindulás

Gyülekezet

Közösség és felelősség

>>> GRÓF ZAY KÁROLY (1797–1871) EGYETEMES FELÜGYELŐ PORTRÉJA
Az egyházkerületek képviseletét, védelmét az álam és a többi felekezet felé elsősorban a választott egyetemes felügyelő látta el

Az úrvacsora nemcsak Krisztussal, de az emberekkel is közösséget teremt. A közös kehely ennek a jelképe, amely a múlt, a jelen és a jövő gyülekezetét is összeköti. A közösség fenntartása és jó rendje érdekében épült ki az egyház szervezete.

A kisebbségi evangélikusok legfeljebb helyi szinten támaszkodhattak a fennálló közigazgatási, politikai intézményekre: magasabb szinten, illetve több gyülekezetben is saját szervezetüket kellett kiépíteniük. Az első evangélikus lelkészeket Németországban ordinálták, majd a Magyarországon megválasztott püspökök végezték a felszentelést. A világi patrónusok támogatása, a lelkészek együttműködése és a gyülekezetek áldozatvállalása a 18. század második felétől kezdve alakult át jogilag is körvonalazott egyházkormányzati rendszerré.

A magyar evangélikusok egyházkormányzata a katolikus, a német konzisztoriális és a svájci presbiteri modellből is vett át elemeket. A gyülekezeteket, egyházmegyéket, egyházkerületeket és az egyetemes egyházat is ketten vezetik – egy egyházi és egy világi személy, ez utóbbiakat felügyelőknek nevezzük. Az egyházkormányzati szintek legfontosabb ügyeit megtárgyaló presbitériumok és közgyűlések egyházi és világi tagokból állnak. Az évszázadok során a laikus és egyházi elem közötti egyensúly szinte mindig megbillent az egyik fél javára, de soha nem omlott össze. Országos zsinat 1791 és 1966 között csak öt alkalommal volt, működése az utolsó 25 évben vált meghatározóvá és állandóvá.

Az istentiszteleti és egyházfegyelmi közösséget jelentő gyülekezet a népegyház visszaszorulásával megváltozott. A sorra alakuló egyházi egyesületek diakóniai, kulturális és missziós célokat szolgáltak. A 20. század elejére a nagy protestáns világegyesületekbe betagozódtak a magyar szervezetek. Az elmúlt kétszáz évben fokozatosan ébredtek rá arra a magyarországi evangélikusok, hogy nemcsak ők szorulnak segítségre, de másoknak is segítséget adhatnak. Bár a klasszikus külmissziói munka marginális maradt, a belső diakónia vagy a határon túli közösségek támogatása egyre meghatározóbbá válik.

>>> KISMÁNYOKI KEHELY (15. SZÁZAD)
Az egyházi élet folytonosságát jelzi a középkori liturgikus tárgyak reformáció utáni használata

>>> NYÁRI GYERMEKTÁBOR A CEGLÉDI GYÜLEKEZETBEN (2017)

>>> CANONICA VISITATIO MAGYARBÓLYBAN, 1926
Az egyházkormányzás reprezentatív eszköze volt az alkalmanként végzett püspöki egyházlátogatás

Üldöztetés

A gyászévtizedtől Ordass Lajos püspök bebörtönzéséig

>>> VINJE EVANGÉLIKUS TEMPLOMA, WILLMAR, MINNESOTA (USA)
Az 1953-ban épült templomban a Krisztus-tanúk névsorában szerepel Ordass Lajos püspök

1951-ben ajándékozta evangélikus egyházának a főnemesi rendű Radvánszky család azt a nyársat, melyre egyik ősük fejét tűzette ki Caraffa, az Eperjest (ma: Prešov, Szlovákia) 1687-ben megszálló, császári szolgálatban álló itáliai zsoldosvezér. A Radvánszky családhoz hasonlóan a magyarországi lutheránusok identitásának is alapvető része az üldöztetésekre való emlékezés.

Az evangélikusok Magyarországon mindig kisebbségben éltek, megmaradásuk a többségi társadalom és a hatalom kegyétől függött. Hitük megtartásáért anyagi gyarapodásukat, karrierjüket, kiélezett helyzetekben akár szabadságukat vagy életüket is fel kellett áldozniuk. Az üldözés nem maradt hatástalan: a 17. századi katolikus megújhodás legjelentősebb személyisége, Pázmány Péter esztergomi érsek evangélikus családban született. A leghatalmasabb mágnás családok sorra rekatolizáltak, jobbágyfalvaik százaiból kellett menekülniük a prédikátoroknak és a katolikus egyház soraiba visszatérni a lakosoknak.

A lutheránusok megégettetését elrendelő, 1525-ben meghozott törvény lényegében végrehajthatatlan maradt. Az evangélikusok emlékezetében a legmélyebb nyomot a gyászévtized (1671–1681) hagyta: 1671 és 1674 között többszáz prédikátort idéztek törvényszék elé, akiknek a kivándorlás vagy a hitehagyás között kellett választaniuk. Negyvenen közülük egyikre sem voltak hajlandók: őket fogságra vetették és nápolyi gályákra adták el, ahonnan a legszerencsésebbek nemzetközi nyomásra szabadultak ki 1676-ban.

1849-ben a levert szabadságharc után is végeztek ki lelkészt, börtönöztek be püspököket. Az evangélikusok csak 1867-ben nyerték vissza teljes egészében önrendelkezési jogukat.

A kommunizmus egyházüldözése nyomán 1945-ben Turóczy Zoltán, 1948-ban Ordass Lajos püspököt vetették börtönbe – a hívők megfélemlítése mindennapos volt. Az 1956-os forradalom utáni egyházpolitika finomabb, ám annál hatékonyabb eszközökkel, szoros állami ellenőrzéssel és kiterjedt ügynökhálózattal tudta elérni az egyházi élet fokozatos leépülését.

>>> VASNYÁRS (1687)
Radvánszky Antal evangélikus nemest Eperjesen felségsértéssel vádolták meg. A kínvallatásba belehalt Radvánszky fejét nyársra tűzték.

>>> TOBIAS MASNICIUS (1640–1697) EMLÉKKÖNYVE
Evangélikus Országos Levéltár, Budapest

>>> RÁZGA PÁL KIVÉGZÉSE, 1849
Rázga pozsonyi lelkészként támogatta az 1848–49-es szabadságharcot. Fegyvert ugyan nem fogott, mégis kivégezték. A megtorlás emblematikus alakjává vált

Megszabadulás

A zsolnai zsinattól a rendszerváltásig

>>> TOLERANCIA EMLÉKÉREM (1782)
A sajókazai gyülekezet úrvacsorai kannájának fedele

A 18. századi magyarországi evangélikus templomok karzatain a bibliai jelentek mellett gyakran találkozunk II. József Habsburg uralkodó portréjával. A népi körében oly népszerűtlen császár türelmi rendeletét dicsőítő propagandametszetek és érmék motívumai nemcsak e Nyugat-Magyarországról származó festményen, de még úrvacsorai kannákon is feltűnnek.

A felvilágosult uralkodó e szokatlan mértékű kultusza nem véletlen. Rendelete lehetővé tette templomok és iskolák építését, lelkészek alkalmazását: uralkodásának tíz éve alatt az evangélikus gyülekezetek száma megduplázódott. A megszabadulásnak ez az élménye nem volt ismeretlen az evangélikusok számára. A 17. század elején is átélhették, amikor a rendi szabadságküzdelmeket lezáró békék sorra megerősítették a veszni látszó vallásszabadságot. A vallásszabadságot először az 1608-as törvénycikkek biztosították. Ekkor alakulhatott először nagyobb kiterjedésű evangélikus egyházszervezet az 1610-ben tartott zsolnai zsinat után, amelyet az ország legfontosabb közjogi méltósága, Thurzó György nádor hívott össze.

A türelmi rendelet lehetővé tette a nyilvános vallásgyakorlást, de az egyenlőséget nem hozta el. A jogilag elismert felekezetek egyenlőségét végül az evangélikus Kossuth Lajos által beterjesztett 1848/20. törvénycikk mondta ki. Az üldözéstől való megszabadulás új energiákat szabadított fel: folyamatosan gyarapodott a gyülekezetek száma, az evangélikusok a közéletben és a tudományban is kiemelkedő szerepet töltöttek be. A 19. század mennyiségi gyarapodását a 20. század második harmadában egyre erősödő lelki megújulás kísérte. A kommunizmus egyházüldözése virágzó egyházi életet, jól működő intézményeket tett tönkre.

Az 1990-es évek politikai rendszerváltását megszabadulásként élték át a magyarországi keresztyének, köztük az evangélikusok is. Ma 252 egyházközség működik. A megnövekedett lehetőségekkel, új gyülekezetekkel, templomokkal, iskolákkal, diakóniai intézményekkel sem könnyű azonban a 21. század elvilágiasodott emberét megszólítani.

>>> FESTMÉNY A TÜRELMI RENDELETRŐL (DUNÁNTÚL)
II. József, mint a felekezetek közti megbékélés szerzője látható öt lelkésszel (evangélikus, zsidó, katolikus, ortodox és református) együtt

>>> KOSSUTH LAJOS (1802–1894)
A népi emlékezetben leginkább megőrzött magyar politikus. Evangélikus egyháza életében és igazgatásában is részt vett

>>> SZÉLRÓZSA ZÁRÓISTENTISZTELET (2016)
A kommunista állam által legelszántabban üldözött ifjúsági munka számára is tér nyílt a rendszerváltás után. Kétévente tartják a „Szélrózsa" országos ifjúsági találkozót.

Közös haza

Nyelvi sokszínűség

A szlovák evangélikusok 1636-tól kezdve évszázadokon keresztül használták a biblikus cseh nyelvű Tranoscius-énekeskönyvet, amely meghatározta vallási és lelki életüket. A könyvet rézveretekkel látták el, hogy megóvják a kopástól.

A magyarországi evangélikusság sajátos vonása ez az etnikai sokszínűség, szemben a dominánsan magyar nyelvű reformátusokkal és unitáriusokkal vagy az elsősorban nemzetiségi egyházként felfogható görögkeletiekkel és görögkatolikusokkal. Egyházunk összetett anyanyelvi gyökereiről és az egykor használt négy liturgikus nyelvről ma már jobbára csak az egyháztagok családnevei árulkodnak, s két kézen megszámolhatóak azok a gyülekezetek, ahol a magyar mellett más nyelven is tartanak még rendszeresen istentiszteletet. Az elfeledett anyanyelveket szemmel láthatóan túlélte egyelőre a templomozáskor hordott népviselet és néhány szlovák vagy német szertartási hagyomány.

Melyek azok az anyanyelvek vagy népnyelvek, amelyen evangélikus reformátoraink miséztek, prédikáltak, énekeltek és írtak? Hogyha összegyűjtjük a forrásokból, milyen etnikai jelzőkkel illetik a többnemzetiségű evangélikus gyülekezetek prédikátorait, akkor a következő lista áll össze: cseh, horvát, lengyel, magyar, német, szász, szlovák, vend. A liturgikus nyelvek száma azonban ennél lényegesen kevesebb, hiszen ezek már az írásbeliséggel, az irodalmi nyelvekkel voltak kapcsolatban. Szertartási könyvek (akár nyomtatva, akár kéziratban) már csak négy nyelven voltak forgalomban: csehül, magyarul, németül és szlovénül. A lelkészjelölteknek ezért más népnyelveket is el kellett sajátítaniuk.

Az előző századfordulón, amikor Magyarország politikai vezetése erőszakos etnikai beolvasztással kísérletezett, az evangélikus egyház gyülekezetei csendben álltak ellen, elszabotálták a rájuk erőltetett intézkedéseket és megőrizték kincseiket, azaz nemzetiségi identitásukat és a sokféleséget tisztelő toleráns kultúrájukat. A többnyelvűség akkor még mindennapi tapasztalat volt, ma már csak emlék és kulturális hagyomány. Az evangélikusság történeti gyökereinek hála át tudta még menteni a nyitottságot és az elfogadás magatartását.

>>> RÉZVERETES TRANOSCIUS-ÉNEKESKÖNYV

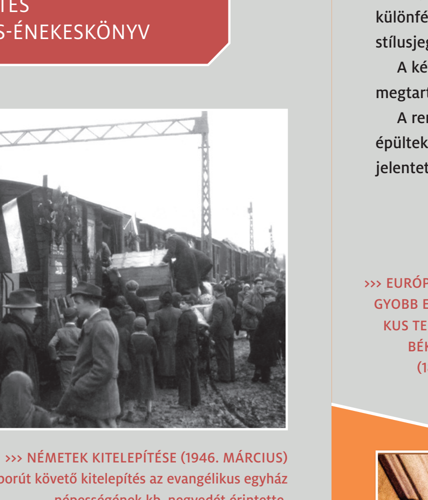

>>> NÉMETEK KITELEPÍTÉSE (1946. MÁRCIUS)
A 2. világháborút követő kitelepítés az evangélikus egyház népességének kb. negyedét érintette, számos gyülekezet történetének véget vetett

>>> FESTETT KARZAT (1844)
Murga, a hesseni eredetű gyülekezet temploma

>>> NÉPVISELETBE ÖLTÖZÖTT ASSZONYOK (2015)
A szlovák gyökerű Nagytarcsán még néhányan hordják a népviseletet

Templom

A fatemplomtól a kortárs építészetig

A nemeskéri templom berendezése (18. század) emlékeztet leginkább az artikuláris időszak fatemplomaira. Az egymásra építkező stíluskorszakok helyett az evangélikusság építészetét a nagy cezúrák és az ezeket követő nagy lendülettel vett újrakezdések jellemzik. Az igény a történelmi gyökerekhez való visszatéréshez mindig megjelenik, de legtöbbször sajátosan párosul a következő stíluskorszak igényeivel és megoldásaival.

A Kárpát-medence protestáns templomait a 17. és a korai 18. században a középkori hagyományokra épülő útkeresés jellemezte. A szigorú megszorító intézkedések a templomok külső kialakítását korlátozták ugyan, de a belső térben az igehirdetés helyének optimális kialakítása került a térformálás homlokterébe. Az evangélikus gyakorlatban a szentélyben maradt az oltár, melyhez közelítették a szószéket. A két legfontosabb típust a diadalívre helyezett és az oltárral egybeépített szószékek képezték (szószékoltár). Az ellenreformáció hatására visszavett épületek helyett legtöbbször nem tartós anyagból (fa-, sövény- vagy tömésfal) készülhettek csak a templomok.

A legtermékenyebb időszak a türelmi rendelettől (1781) a 19. század közepéig tartott. A klasszicizáló későbarokktól a klasszicizmusig terjedő közel száz évben 200-nál több templom épült fel. Belső kialakításuk a többnyelvű evangélikusság egymásra hatása révén gazdag és változatos berendezéseket hozott létre.

A 19. század hatvanas éveitől az első világháborúig terjedő időszakot a historizmus különféle irányzatai határozták meg, melyek között a legelterjedtebbek a neogótika stílusjegyeit hordozó épületek voltak.

A két világháború közötti időszak az egyetemes keresztény építészeti hagyományok megtartására és az új liturgia szerinti újraértékelésére fókuszált.

A rendszerváltástól máig terjedő időszak épületei az újrakezdés jegyében, új alapokon épültek. A két legmarkánsabb irányt az organikus építészet és a mérnöképítészet jelentette.

>>> A SIÓFOKI TEMPLOM (MAKOVECZ IMRE, 1990) A szerves építészet emblematikus alakja tervezte a Balaton parti város templomát. Nyaranta német nyelvű istentiszteletet is tartanak itt

>>> A KAPOSVÁRI TEMPLOM LÁTVÁNYTERVE (SÁNDY GYULA, 1928)
A '20-as, '30-as években az új határok között száznál több evangélikus templom épült

>>> EURÓPA LEGNAGYOBB EVANGÉLIKUS TEMPLOMA, BÉKÉSCSABA (1807–1824)

>>> A NEMESKÉRI TEMPLOM KARZATÁNAK RÉSZLETE (18. SZÁZAD)

Éneklés

Az énekeskönyvektől a Kántorképzőig

>>> BUDAVÁRI ORGONA (2017)
A reformáció emlékéve alkalmából, állami finanszírozással új orgonát kapott a Bécsi kapu téri templom. A hangszeren hitelesen szólalhatnak meg J. S. Bach kompozíciói

A magyarországi énekes-reformáció csúcsteljesítménye Huszár Gál (1512?–1575) evangélikus graduál-énekeskönyve (1574), amely szertartási és gyülekezeti énekeket, imádságokat, reggeli és esti liturgiát, Luther Deutsche Messéjét követő istentiszteleti rendet közöl.

Magyarországon ugyanis korán színre léptek a reformáció követői az éneklés terén is. Már 1536-ban megjelent egy kottás kis énekeskönyv a wittenbergi egyetemet megjárt Gálszécsi István szerkesztésében, Luther-énekek fordításával. Huszár Gál első, protestáns gyülekezeti énekeskönyve (1560–61) a magyarországi énekköltés javát teszi közzé: zsoltárparafrázisokat, ünnepi énekeket.

Az istentiszteleti műzenét ebben az időben Andreas Rauch (Sopron) és Zachariáš Zarewutius (Bártfa) művei gazdagították.

A *Zöngedöző mennyei kar* (1692–94) énekeskönyv jelentkezik először jelentősebb mennyiségű német korál fordításával. Az *Új zengedező mennyei kar* (1743) a teljes genfi zsoltárkönyvet is közli.

A történelmileg többnyelvű evangélikus egyházban a 20. század elejétől történtek próbálkozások a magyar-német-szlovák éneklés egységesítésére és az ősi liturgia gazdagságának újbóli felfedezésére. E folyamat eredményeként sok értékes énekünket – klasszikus német korálokat és régi magyar dallamokat – újra énekeljük. Egyre több helyen természetes a teljes istentisztelet: a kétfókuszú lutheri liturgia, amely ige és úrvacsora egyensúlyára épül.

A 20. századi második felének meghatározó komponistái Szokolay Sándor és Sulyok Imre.

A kommunista hatalomátvétel utáni kántorhiány pótlására hetven éve indult el a kántorképzés Fóton. Az intézet elhivatott munkatársai fiatalokat nevelnek, istentiszteleti segédanyagokat adnak ki, kórustalálkozókat és korálünnepeket szerveznek.

Az 1904-ben alapított Lutheránia énekkar a Budapesti Bach-hét közreműködőjeként is rendszeresen megszólal a Deák téri templomban.

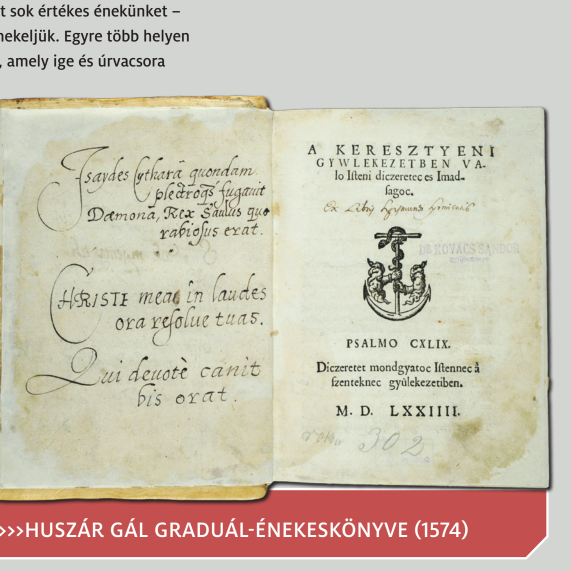

>>>HUSZÁR GÁL GRADUÁL-ÉNEKESKÖNYVE (1574)

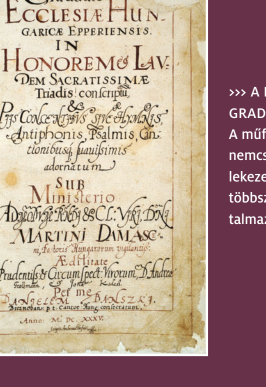

>>> A KÉZIRATOS EPERJESI GRADUÁL (1635)
A műfajban egyedülállóan nemcsak liturgikus és gyülekezeti énekeket, hanem többszólamú tételeket is tartalmaz

>>> FÓTI KÁNTORKÉPZŐ

Reformáció 500 Emlékbizottság
500 reformáció
Magyarországi Evangélikus Egyház
2017 Luther Reformáció 500